

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVI

Уређивачки одбор

*др Даринка Гортан-Премж, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Катичић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар
Младеновић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан, др Живојин Станојчић*

Главни уредник

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД

1980

O DVOZNAČNOSTI KONFIGURACIJA SA POTENCIJALNO IMPLICIRANIM DETERMINATIMA

UVOD

Kombinovanje determinacije i koordinacije predstavlja jedan od glavnih izvora potencijalno dvoznačnih konfiguracija. Razlog toga je mogućnost da se u izrazima koji nastaju ovakvim kombinovanjem jedan deo sadržaja realizuje i bez ekspliciranja. Naime, ako takav izraz obuhvata leksički jednake determinative ili determinate¹, u tipičnoj konfiguracionoj varijanti tog izraza samo jedan od njih će biti eksplicitno realizovan, a ostali će biti implicirani, tj. neće imati formalne eksponente². Ovakvo uklanjanje redundantnih delova konfiguracije doprinosi, naravno, ekonomičnijem izražavanju, ali, s druge strane, stvara uslove da se ovako redukovana konfiguracija podudara sa nekom konfiguracijom sličnog tipa ali različitog značenja čija je forma paralelna sadržaju. Tada se, dakle, javlja homonimija konfiguracija, odnosno mogućnost da se ista konfiguracija interpretira ili samo na osnovu postojećih konstituenata, tj. kao potpuno eksplicitna, ili i na osnovu konstituenata koji se tu mogu podrazumevati, tj. kao redukovana. Drugim rečima, u takvom slučaju dolazi do pojave ambigviteta.

Predmet ovog rada je dvoznačnost uslovljena mogućnošću impliciranja leksički jednakih determinata u okviru koordinativne konstrukcije³. Najvažniji slučaj ovakve dvoznačnosti ilustruje izraz *crvena i*

¹ Ovdje je bitna jednakost leksema, dok podudaranje na gramatičkom planu nije obavezno; up. za determinative: *Markov brat i sestre* = *Markov* (jd. m.r.) *brat i Markove* (mn. ž.r.) *sestre*, a za determinate: *crvena i zelene marame* = *crvena marama* (jd.) *i zelene marame* (mn.).

² O mogućnostima ovakvog impliciranja v. npr.: Dina B. Crockett, *More on Coordination Reduction*, Papers from the Eighth Regional Meeting [of the] Chicago Linguistic Society, 1972, 52—61; E. B. Падучева, *О семантике синтаксиса*, Москва, 1974, 165—170.

³ Za razliku od ambigviteta vezanog za mogućnost impliciranja leksički jednakih determinativa (tip *old men and women*, *stari ljudi i žene*), ovaj tip ambigviteta nije iscrpnije proučavan. (O ambigvitetu tipa *stari ljudi i žene*, sagledanom naročito iz aspekta srpskohrvatskog jezika, v.: Љубомир Поповић, *О неким појавима амбивитетности у вези са комбиновањем детерминације и координације*, Наш језик, н. с., књ. XXIV, св. 1—2, Београд, 1979, 3—20).

zelena marama, kome se može pripisati značenje sinonimno ili sa značenjem izraza *crveno-zelena marama* (tj. bez impliciranja) ili sa značenjem izraza *crvena marama i zelena marama* (tj. s impliciranjem). Radi se, dakle, o konfiguracijama sastavljenim od jedne imenice sa funkcijom determinata i od koordinativne sekvence dva ili više pridevskih — što u srpskohrvatskom znači kongruentnih — determinativa (atributa).

Jedno od glavnih pitanja koje se ovde postavlja jeste šta predstavlja suštinu ovog tipa dvoznačnosti i kakvi su njegovi konkretni vidovi. Odgovor na ovo pitanje treba da pruži prvi odeljak ovog rada.

Pošto razlog pojave dvoznačnosti leži u homonimnosti određenih konfiguracija, drugi važan problem jeste utvrđivanje relevantnih karakteristika homonimne konfiguracije. Međutim, ovakva konfiguracija nije uvek i jedini način da se realizuje dati sadržaj, nego može da predstavlja samo jednu od mogućih realizacija. Sem toga, kod kompleksnih konfiguracija karakteristike nekog dodatnog konfiguracionog aspekta mogu da neutrališu njene homonimne aspekte. Zato je, pored proučavanja onih vrednosti relevantnih aspekata (parametara) konfiguracija koje dovode do homonimije, potrebno utvrditi i one njihove vrednosti koje je isključuju. Sve to je predmet drugog odeljka.

Postojanje homonimne determinativno-koordinativne konfiguracije stvara mogućnost za pojavu dvoznačnosti jer karakteristike takve konfiguracije dozvoljavaju da se u okviru datog gramatičkog sistema toj konfiguraciji pripiše više od jedne interpretacije. No iako je postojanje ovakve konfiguracije preduslov, odnosno nužni uslov za pojavu dvoznačnosti, to još nije i dovoljan uslov. Naime, *parazitska* interpretacija, tj. interpretacija koja odudara od govornikove intencije, može da izostane — a obično i izostaje — zbog pojedinačnog ili kombinovanog delovanja raznih faktora neutralizatora efekta homonimnosti. Ovi faktori se mogu zasnivati na formi pojedinih delova rečenice povezanih sa homonimnom konfiguracijom, na semantičkim odnosima konstituentata date konfiguracije, na semantičkim odnosima konfiguracije i ostatka rečenice i na pragmatičkim odnosno situaciono-kontekstualnim momentima vezanim za dati iskaz ili nastavak komunikacije. Ova problematika biće razmotrena u trećem odeljku.

Ambigvitet, bez obzira o kome se tipu radi, nije samo problem lingvističke teorije nego i jezičke prakse. Naime, za obezbeđivanje efikasnosti komunikacije potrebno je, s jedne strane, biti svestan situacija koje mogu da dovedu do pogrešne interpretacije ili da izazovu nedoumicu, a s druge strane, poznavati načine na koje se dati tip ambigviteta može preduprediti ili naknadno otkloniti, i to pre svega upotrebom jednoznačnih alternativnih konfiguracionih varijanti. Zato iz opisivanja i proučavanja ambigviteta o kome je u ovom radu reč treba da proisteknu i saznanja koja se tiču ovih praktičnih pitanja.

1.

DVOZNAČNOST KONFIGURACIJA TIPA „CRVENA I ZELENA MARAMA”

Sintaksički aspekt

U ovakvim konfiguracijama postoji jedan **k o n t a k t n i** determinativ, tj. determinativ koji stoji uz imenicu, i jedan ili više **d i s t a n t n i h** determinativa, koji obrazuju koordinativnu sekvencu sa kontaktnim determinativom. T i p funkcije svih determinativa je jasan: oni su svi atributi. Drugačije, međutim, stoji stvar sa **s m e r o m** funkcije, tj. s problemom koju imenicu, odnosno koji pojam određuju ovi atributi. U tom pogledu se kontaktni i distantni determinativi razlikuju. Naime, smer funkcije kontaktnog determinativa je vezan njegovom pozicijom: ovaj determinativ određuje imenicu uz koju stoji. I smer funkcije distantnih determinativa može se interpretirati na isti način jer obrazovanje koordinativne sekvence determinativa može da proističe iz ekvivalentnosti (paralelnosti) tipa i smera njihove funkcije, odnosno iz činjenice da oni obrazuju koordinativnu sintagmu. No pored stvarne koordinacije, ovde se može raditi i o **p r i v i d n o j** koordinaciji determinativa pošto koordinativna sekvencu ne mora uvek predstavljati i koordinativnu konstrukciju (sintagmu), nego se konstituenti konfiguracije mogu nalaziti u sekventnom rasporedu samo zato što je deo sadržaja konfiguracije ostao neizrečen. Tada se radi o kontinuiranoj sekvenci ekspanenata, ali ne i sadržaja. Kod konfiguracija tipa *crvena i zelena marama* to je slučaj onda kada ona predstavlja skraćenu varijantu konfiguracije tipa *crvena marama i zelena marama*. U tom slučaju, dakle, svaki distantni determinativ određuje posebnu imenicu (pojam), jednaku izrečenoj imenici (pojmu). Koordinativnu sintagmu tada ne čine determinativi, nego, u stvari, zavisne imeničke sintagme koje determinativi obrazuju sa odgovarajućim izrečenim ili impliciranim determinativima, što znači da distantne pridevske reči ovde funkcionišu i kao imenice, tj. da pored determinativne funkcije imaju i funkciju reprezentovanja determinisane imenice (pojma)⁴. Prema tome, datim tipom konfiguracije mogu se realizovati dva tipa sintaksičkih konstrukcija: (1) zavisna pridevsko-imenička sintagma sa koordiniranim atributima i (2) koordinativna serija pridevsko-imeničkih sintagmi⁵.

Sintaksički aspekt ovog tipa ambigviteta predstavlja, dakle, kompleksnu pojavu, koja se javlja kao korelacija tri ambivalentnosti; to su: (1) ambivalentnost smera funkcije svakog dis-

⁴ Mogućnost upotrebe predloga uz ovakve distantne determinative predstavlja najbolji indikator imeničke prirode datih konstituenata, npr.: *sa crvenom i sa zelenom maramom*.

⁵ Ova razlika se može predstaviti formulama: $\left(\frac{d}{A} \& \frac{d}{A}\right) \frac{D}{N}$ i $\left(\frac{dD}{A[N]} \& \frac{dD}{AN}\right)$.

Objašnjenje notacije: d = determinativ, D = determinat, A = pridev, N = imenica, & = simbol odn. signal koordinativnog odnosa, () = granice koordinativne sintagme, [] = impliciranost.

tantnog determinativa: da li određuje izrečeni ili implicirani determinat; (2) ambivalentnost stvarnog sastava konstitutivata ekspliciranih distantnim determinativima: da li se sastoje samo od determinativa ili od zavisne imeničke sintagme koju čini determinativ i implicirani determinat leksički jednak ekspliciranom; (3) ambivalentnost nivoa koordinacije: da li su koordinirani determinativi ili eksplicitna i implicitne imeničke sintagme.

Semantički aspekt: tipovi nominacije i distribucija determinacije

Jednokratna i višekratna (serijska) nominacija

Dvema konkurentnim sintaksičkim konstrukcijama — pridevsko-imeničkoj sintagmi sa koordiniranim atributima i koordinativnoj seriji pridevsko-imeničkih sintagmi, odgovaraju dva konkurentna tipa nominacije: jednokratna nominacija i višekratna (serijska) nominacija. Naime, datom konfiguracijom se može imenovati jedan pojam, čiji se tip eksplicira imenicom i kome se pripisuje sadržaj svih determinativa. Međutim, ovakva konfiguracija može služiti i za označavanje serije pojmova istog tipa, ali različitih osobina. U tom slučaju svaki pojam se imenuje istom imeničkom leksemom, koja je ili eksplicirana ili implicitno jednaka ekspliciranoj, a diferencira se od ostalih pojmova navođenjem neke distinktivne osobine. Pri tom ove distinktivne osobine obično predstavljaju kontrastivne vrednosti istog kvaliteta (aspekta) datog pojmovnog tipa, tj. radi se o kontradistinktivnom diferenciranju (up. *crvena marama* : *zelena marama* — kontrastiranje konkretnih vrednosti kvaliteta „boja“).

Homocentrična i heterocentrična distribucija determinacije

U korelaciji sa jednokratnom nominacijom i kontrastivnom (kontradistinktivnom) serijskom nominacijom, a i sa odgovarajućim sintaksičkim konstrukcijama, stoje dva tipa distribucije osobina označenih determinativima: homocentrična determinacija i heterocentrična determinacija. U prvom slučaju, naime, sve se osobine zajedno pripisuju istom pojmu — onom koji je označen izrečenom imenicom, a u drugom se sadržaj svakog determinativa pripisuje posebnom pojmu označenom izrečenom ili impliciranom imenicom, dakle, nekom posebnom članu serije leksički jednakih determinata.

Paralelna i slobodna distribucija homocentrične determinacije

Ako se radi o konfiguraciji sa imenicom u jednini, onda se pri homocentričnoj determinaciji sadržaj svih determinativa pripisuje istom pojmu.

Međutim, ako je imenica u množini, onda su u principu moguće dve konkurentne homocentrične determinacije: *paralelna*, tj. pripisivanje svih osobina svakom pojedinom članu skupa, i *slobodna*, tj. mogućnost da se ponekom denotatu pripiše samo jedna osobina. Posledica toga je da se kod konfiguracija koje sadrže imenicu u množini mogu javiti tri konkurentne interpretacije.

Ovu pojavu može da ilustruje sledeći primer: *Pozvao sam Markove i Jankove prijatelje*. Data rečenica se može odnositi na tri različite situacije: pozvani su Markovi prijatelji i pozvani su Jankovi prijatelji — heterocentrična interpretacija; (2) pozvani su zajednički Markovi i Jankovi prijatelji — paralelna homocentrična interpretacija; (3) pozvane su osobe koje su prijatelji bilo Janka bilo Marka bilo i Janka i Marka — slobodna homocentrična interpretacija⁶. U ovom poslednjem slučaju, dakle, bitno je da se u datom skupu javljaju obe osobine, a način njihove distribucije u odnosu na pojedinačne članove skupa je indiferentan. Tu se u stvari radi o kopulativno-disjunktivnom *i*, koje se često može zameniti sa *odnosno*: *Pozvao sam Markove odnosno Jankove prijatelje*⁷. Zato se ovakva interpretacija može označiti i kao *kopulativno-disjunktivna* (ili: *neekskluzivno disjunktivna*) interpretacija⁸.

Semantički aspekt: razlika u brojnom značenju

Brojno značenje jednokratne i serijske nominacije

Razlika između jednokratne i serijske nominacije, odnosno homocentrične i heterocentrične determinacije ne tiče se samo karakterizacije pojmovâ nego je, u kombinaciji sa gramatičkim brojem imenice (i determinativâ), relevantna i za broj pojmova koji se imenuju.

Ovo je pre svega slučaj kod konfiguracija koje sadrže imenicu u jednini. Na primer, interpretacije izraza *crvena i zelena marama* neće se razlikovati samo u pogledu distribucije boja nego i u svom brojnom značenju: pri jedno-

⁶ Da se radi o homocentričnoj, a ne heterocentričnoj determinaciji pokazuje to što pri serijskom navođenju determinata ovog značenja nema: up. *Pozvao sam Markove prijatelje i Jankove prijatelje*. Dakle, kod slobodne determinacije radi se o problemu distribucije osobina unutar skupa označenog upravnom imenicom, a ne u odnosu na različite determinate, tj. eksplicitne ili implicitne konstituente konfiguracije.

⁷ Ovakve dvoznačnosti su moguće i u konfiguracijama sa padežnim determinativima: up. *prijatelji Marka Markovića i Janka Jankovića* sa tri analogne konkurentne interpretacije. Međutim, za razliku od dvoznačnog *Markov i Jankov prijatelj* (jd.), izraz *prijatelj Marka Markovića i Janka Jankovića* je jednoznačan jer se može odnositi samo na jednog (zajedničkog) prijatelja. Ako se radi o dva posebna prijatelja, obično će se reći: *prijatelj Marka Markovića i prijatelj Janka Jankovića* (mada nije isključeno ni *prijatelji* (mn.) *Marka Markovića i Janka Jankovića*, što povećava ambigvitet konfiguracija sa imenicom u množini).

⁸ U novijim stručnim tekstovima se po ugledu na engleski jezik ponekad upotrebljava i obrt *i/ili*, npr. *radni i/ili trpni pridev*. Što se paralelne determinacije tiče, ona se u nekim slučajevima signalise upotrebom kopulativne polusloženice, npr. *crveno-zelen*.

kratnoj nominaciji radiće se samo o jednoj marami (koja je istovremeno i crvena i zelena), a pri serijskoj nominaciji u pitanju će biti dve marame (jedna crvena, a druga zelena). Dakle, ako imenica ima oblik jednine, dvoznačna konfiguracija će označavati ili jedan pojam (jednokratna determinacija) ili više od jednog pojma, tačnije onoliko pojmova koliko ima determinativa, tj. eksplicitnih i impliciranih imenica (serijska nominacija).

Ako, međutim, imenica stoji u množini, razlika u brojnom značenju će se manifestovati na drugačiji način. Naime, ovde se neće ispoljavati razlika u opštem broju, jer se i kod jednokratne i kod serijske nominacije radi o više od jednog pojma. No kod jednokratne nominacije ti pojmovi će biti shvaćeni kao jedinstveni skup (sa paralelnom ili slobodnom distribucijom osobina), dok će se kod serijske nominacije raditi o zbiru užih skupova. Smisao i značaj ove razlike može da pokaže sledeći primer: sa značenjem jednokratne nominacije rečenica *Markovi i Jankovi prijatelji su se posvađali* odnosiće se na svađu između pojedinaca, a sa značenjem serijske nominacije — na svađu Markovih prijatelja sa Jankovim prijateljima.

Neki specijalni slučajevi

Kod imenica *pluralia tantum* zbog njihovog gramatičkog broja dolazi do akumulacije ambigviteta, odnosno raznih brojnih značenja. Na primer, izraz *Markova i Jankova kolica* može značiti: jedna kolica — Markova i Jankova; dvoja kolica — jedna Markova, a druga Jankova; nekoliko (zajedničkih) Markovih i Jankovih kolica; nekoliko Markovih i nekoliko Jankovih kolica.

Što se tiče imenica tipa *rukavice*, koje mogu označavati i pojedinačne predmete, ali koje mogu, kad su upotrebljene u množini, označavati i funkcionalne celine sastavljene od tih predmeta, tu se postavlja sledeći problem: ako takva imenica ima oblik množine, da li označava običnu množinu pojedinačnih predmeta ili množinu funkcionalnih celina. Na primer, izraz *crvene i zelene rukavice* može da označava i nekoliko crveno-zelenih rukavica i nekoliko pari crveno-zelenih rukavica (jednokratna nominacija) ili nekoliko crvenih i nekoliko zelenih rukavica ili nekoliko pari crvenih rukavica i nekoliko pari zelenih rukavica (serijska nominacija).

Kod pojedinih nebrotivih imenica, iako se radi o serijskoj nominaciji, može doći do sintetisanja značenja u jedan opšti pojam. Na primer: *kulturni i zabavni život* = *kulturni život i zabavni život*, ali se ovde obično javlja značenje jednog pojma sa dva različita aspekta. To se vidi po mogućnosti obrazovanja naporedne polusloženice *kulturno-zabavni život*, po kongruenciji, jer kongruentne reči obično stoje u jednini (*kulturni i zabavni život je vrlo razvijen*) i po obliku jednine u kome stoji imenica kad joj se pridevi pripisuju kao apozitivi (*društveni život, kulturni i zabavni, vrlo je razvijen*).

Zbirne imenice, iako se upotrebljavaju samo u jednini, zbog svog množinskog značenja dopuštaju tri interpretacije, kao i zajedničke imenice u množini; npr. izraz *belo i plavo cveće* može imati sledeća značenja: svi cvetovi

su i beli i plavi (paralelna homocentrična determinacija); cvetovi su beli, plavi i belo-plavi (slobodna homocentrična determinacija); dato cveće predstavlja skup belog cveća i plavog cveća (heterocentrična determinacija).

Što se tiče glagolskih imenica, konfiguracija sa glagolskom imenicom u jednini može imati i značenje jednokratne i značenje serijske nominacije. Na primer, izraz *Markov i Jankov dolazak* može označavati ili jedinstven događaj (pri čemu je irelevantno da li su Marko i Janko došli u društvu ili ne) ili dva posebna događaja, tj. dva događaja koja su se dogodila u različito vreme, na različitom mestu i sl., a od kojih se jedan pripisuje Marku, a drugi Janku. Ako je glagolska imenica upotrebljena u množini, onda takva konfiguracija može da ima sva tri moguća značenja; up. *Markovi i Jankovi dolasci* = zajednički Markovi i Jankovi dolasci (paralelna homocentrična determinacija); nekad zajednički, a nekad posebni Markovi i Jankovi dolasci (slobodna homocentrična determinacija); Markovi posebni dolasci i Jankovi posebni dolasci (heterocentrična determinacija).

Ako neka konfiguracija nije upotrebljena sa referentnim značenjem, nego sa kvalifikativnim (kao imenski deo predikata ili apozicija), razlika između jednokratne i serijske nominacije se neutralizuje; up. *Marko je istovremeno dobar i vredan đak* i *Marko je dobar đak i vredan đak*. Zato, bez obzira da li se u rečenici *Marko je dobar i vredan đak* homonimna konfiguracija tumači na jedan ili na drugi način, broj referenata se ne povećava, tj. radi se o istom đaku. Tu se, dakle, ne nabrajaju neke posebne ličnosti, nego se pojmu označenom subjektom pripisuju određene karakteristike.

HOMONIMNA KONFIGURACIJA

Karakteristike elementarne homonimne konfiguracije

Broj determinata (imenica)

Homonimna konfiguracija sadrži samo jedan determinat, odnosno imenicu, jer ponavljanje imenica pokazuje da se radi o serijskoj nominaciji. Zato je ekspliciranje imenica jedno od glavnih sredstava da se serijska nominacija nedvosmisleno formuliše; up. dvoznačno *crvena i zelena marama* i jednoznačno *crvena marama i zelena marama*.

Odnos gramatičkog broja kongruentnih determinativa i imenice

U homonimnoj konfiguraciji se gramatički broj kongruentnih determinativa i imenice podudara; up. *crvena i zelena marama* i *crvene i zelene marama*. Ovo je potrebno istaći jer se ponavljanje jednakih determinata može izbeći i na taj način što se pojmovi koji se determinišu imenuju skupno ime-

nicom u množini, a koordinirani atributi te imenice ne kongruiraju u gramatičkom broju sa njom, nego sa pojmovima na koje se odnose; up. rusko *первая и вторая бригады*. U tom slučaju homonimija postoji samo ako i pridevi stoje u množini, tj. ako se gramatički broj prideva i imenice podudara, dok oblik jednine kod prideva nedvosmisleno ukazuje da se radi o semantički (iako ne i sintaksički) heterocentričnoj determinaciji.

U srpskohrvatskom jeziku, međutim, ovakva konstrukcija je ograničena na jedan specijalni slučaj — na nabranje postpozitivno raspoređenih prideva praćeno upotrebom manje ili veće pauze i kataforske intonacije (koja se u pisanju može obeležiti sa dve tačke ili crtom), npr.: *Marko je znao jezike — ruski, francuski i nemački*.

Međusobni odnos gramatičkog broja kongruentnih determinativa

U homonimnoj konfiguraciji se gramatički broj kongruentnih determinativa mora poklapati, tj. oni su svi ili u jednini ili u množini, pošto je u slučaju nepodudaranja jasno da se pridevi ne odnose na isti, nego na različite determinate. Zbog toga nema dvoznačnosti u konfiguracijama — ne naročito čestim — tipa: *crvena i zelene marame* ili *crvene i zelena marama*, jer se one moraju interpretirati kao: *crvena [marama] i zelene marame* i *crvene [marame] i zelena marama*⁹.

Međusobni raspored determinativa

Homonimnu konfiguraciju odlikuje sekventni raspored determinativa, tj. u takvoj konfiguraciji se determinativi nižu u kontinuiranoj koordinativnoj sekvenci. Konfiguracije tipa *crvena marama i zelena*, koje predstavljaju jednu od ređih varijanata skraćivanja konfiguracije sa jednakim determinativima, mogu se interpretirati samo kao koordinacija imeničkih konstituenata, pošto se koordinirani pridevi koji se odnose na istu imenicu realizuju u sekvenci, a ne u ovakvom diskontinuiranom rasporedu¹⁰.

Koordinativni veznik

U homonimnim konfiguracijama funkciju koordinatora vrši veznik *i*. Koordinativni veznici sa odričnim, adverzativnim, disjunktivnim, a i sukce-

⁹ Nepromenljivi pridevi (npr. *braon i bež marame*) interpretiraju se kao da se podudaraju sa imenicom u gramatičkom broju. Međutim, u jezicima u kojima su svi pridevi nepromenljivi, tj. u kojima nema kongruencije između prideva i imenice, kod konfiguracija sa imenicom u množini može doći do kompleksnog ambigviteta; up. D. B. C r o c k e t t, *op. cit.*, 55.

¹⁰ Ponekad se ipak pridev koji određuje neki novi kvalitet pojma označenog imenicom naknadno koordinira, ali je to u govoru signalisano pauzama i intonacijom, a u pisanju se takav naknadno koordinirani determinativ izdvaja zarezima; npr. *čista marama, i lepo i speglana*, . . . (Ovo nije moguće ako se radi o pridevima koji konkretizuju isti kvalitet, npr. boju; up. fn. 12).

sivnim značenjem upotrebljavaju se u ovakvim konfiguracijama da koordiniraju konstituente sa imeničkim značenjem, ekspliciranim ili impliciranim — svejedno, a ne prideve; up.: *Nije kupila (ni) crvenu ni zelenu maramu*¹¹. — *Kupila je crvenu, a ne zelenu maramu.* — *Nije kupila crvenu, nego zelenu maramu.* — *Kupila je crvenu, pa zelenu maramu.* U takvim slučajevima se, dakle, radi o serijskoj nominaciji determinata istog tipa, na šta ukazuje i mogućnost upotrebe predloga uz distantni determinativ: *Nije govorila ni o crvenoj ni o zelenoj marami* itd.

S druge strane, postoji nekoliko veznika odnosno vezničkih izraza koji se ne upotrebljavaju za koordiniranje imenica, nego samo za koordiniranje prideva (priloga za način i sl.). Takve su konfiguracije takođe jednoznačne, ali se u njima, za razliku od prethodnih, radi o homocentričnoj determinaciji iste imenice, koja služi da se pokažu odnosi među srodnim ili na neki način povezanim karakteristikama datog pojma; up. kompenzativno *izguzvana, ali (zato) čista marama*, koncesivno *jevtina, ali (ipak) kvalitetna marama*, aditivno *kvalitetna, a uz to/pri tom lepa marama*.

Sindetske varijante

Homonimna konfiguracija uvek sadrži veznik (*i*). Naime, asindet se javlja samo pri koordiniranju prideva, i to ne svih, nego samo onih kojima se karakterišu različiti, ali povezani kvaliteti determinisanog pojma. Dakle, asindet se ne javlja u konfiguracijama sa pridevima koji konkretizuju isti kvalitet, kao što je *crvena i zelena marama*, bez obzira da li se radi o koordiniranju implicirane i eksplicitne imeničke sintagme ili atributâ, dok su asindetske konfiguracije sa pridevima različitog opšteg značenja, npr. *čista, ispeglana marama*, jednoznačne, odnosno predstavljaju realizaciju homocentrične determinacije¹².

¹¹ U rečenici *Kupila je ni plavu ni zelenu maramu* (sa glagolom u potvrdnom obliku i sa obaveznim polisindetom *ni... ni...*) radi se o homocentričnoj determinaciji, ali sa specijalnim značenjem: *marama nije ni plava ni zelena, nego nešto između to dvoje.* (Ovakva upotreba polisinteta *ni... ni...* javlja se samo kod prideva koji se tiču istog kvaliteta datog pojma).

¹² Mogućnost asindetske koordinacije (a ponekad i naknadnog koordiniranja), kao i pojava specijalnih odnosa (kompenzativnog, koncesivnog i sl.) između homocentrično determinativnih prideva koji konkretizuju različite kvalitete (aspekte) nekog pojma uslovljena je njihovom uzajamnom autonomijom, jer se radi o srodnim, ali zasebnim kvalitetima. Nabranje ovakvih prideva služi da se upotpuni predstava o datom pojmu (te se može označiti kao *s u p l e m e n t a r n a* enumeracija, odnosno determinacija). Ako bi se umesto nabranja naveo samo jedan pridev, predstava o pojmu bi bila siromašnija i eventualno nepotpuna, ali ne bi bila netačna. Po tome se ovi pridevi razlikuju od prideva koji konkretizuju vrednost istog kvaliteta determinata, kao što je to slučaj u izrazu *crvena i zelena marama*, gde oba prideva konkretizuju boju. Nabranje ovakvih prideva je, naime, obavezno jer bi navođenje samo jednog od njih stvorilo pogrešnu predstavu o determinatu (up. *crvena marama* ili *zelena marama* sa *crvena i zelena marama*). Ovdje se radi o ekvivalentnim vrednostima istog parametra, od kojih je svaka za sebe dovoljna za konkretizaciju tog kvaliteta determinata. Zato bi izricanje samo jednog takvog prideva automatski značilo isključivanje prisustva bilo koje druge vrednosti tog kvaliteta. Nabranjem ekvivalentnih prideva, međutim, njihov opseg se uzajamno ograničava, odnosno eksplicira se koegzistencija i komplementarni odnos koji postoji među datim osobinama, koje tek uzete zajedno daju tačnu i celovitu predstavu. Ovakva enumeracija, odnosno determinacija, mogla bi se, dakle

Što se tiče emfatičkog polisindeta, tu postoji razlika između konfiguracije sa pridevima koji se tiču istog kvaliteta, npr. *i crvena i zelena marama*, i onih sa pridevima koji se tiču različitih kvaliteta, npr. *i čista i ispeglana marama*. U prvom slučaju konfiguraciji će se obično pripisati značenje serijske kontrastivne nominacije, a u drugom slučaju, tj. tamo gde se ne radi o pridevima kontrastivne vrednosti, dominiraće značenje homocentrične determinacije.

Ako konfiguracija sadrži više od dva prideva, onda se javljaju dve situacije, zavisno od toga da li se radi o pridevima koji se tiču istog kvaliteta ili ne. U prvom slučaju homonimna je ona konfiguracija koja sadrži neutralni sindet (npr. *crvena, zelena i žuta marama*) ili eventualno neutralni polisindet (*crvena i zelena i žuta marama*). No ako se radi o asinetu (*crvena, zelena, žuta marama*), dominiraće značenje serijske nominacije jer navedene osobine nisu povezane u celinu. Ako je, pak, došlo do podvajanja sekvence: *crvena i zelena, žuta i plava marama; crvena i zelena, žuta, plava marama* i sl., onda se javlja samo značenje serijske nominacije, pošto se jedino tako može objasniti razlika u kombinovanju osobina. Nasuprot tome, kod sekvence prideva koji se tiču različitih kvaliteta ni podvajanje ne isključuje značenje jednokratne nominacije, jer se konkretne vrednosti različitih kvaliteta istog pojma mogu međusobno slobodno kombinovati; up. *lepa, čista i ispeglana i uredno savijena marama*. Štaviše, zbog nekontrastivnog značenja ovakvih prideva i ovom tipu konfiguracije će se pre pripisati značenje jednokratne nominacije.

Prozodijske i ortografske karakteristike

Izgovor konfiguracije kojom se realizuje jednokratna nominacija (sa homocentričnom determinacijom) i izgovor konfiguracije kojom se realizuje implicitna serijska nominacija (sa heterocentričnom determinacijom) ne razlikuju se toliko da bi u prirodnom govoru diferencirali jedno značenje od drugog.

I interpunkcija je ovde irelevantna pošto se, bez obzira na konkretno značenje, zarez ne upotrebljava ispred veznika *i* u neutralnom sindetu.

Karakteristike kompleksne homonimne konfiguracije

Konfiguracije sa kongruentnim determinativima različitog ranga i sa predlozima

Ovakve konfiguracije ne sadrže leksički jednake delove, a redosled njihovih delova može se predstaviti sledećom formulom: predlog — determi-

označiti kao *k o m p l e m e n t a r n a*. A formalni izraz ove komplementarnosti može biti obrazovanje dvočlanih ili višečlanih kopolativnih polusloženica (*crveno-zelen, plavo-belo-crven* i sl.), koje jednoznačno upućuje na ovaj tip determinacije.

nativ šireg ranga — koordinirana sekvenca — determinativ užeg ranga — imenica; npr. *o njenoj crvenoj i zelenoj svilenoj marami*. Navedena konfiguracija se može interpretirati i kao zavisna sintagma koja pored delova različitog ranga (up. *o njenoj crvenoj svilenoj marami*) sadrži i dva ili više koordiniranih determinativa istog tipa (up. *crvena i zelena*). No takva konfiguracija može predstavljati i skraćenu varijantu serijske nominacije u kojoj su svi leksički jednaki delovi izrečeni samo jedanput; up. *o njenoj crvenoj [svilenoj marami] i [o njenoj] zelenoj svilenoj marami*¹³.

Kompleksna homonimna konfiguracija karakteriše se, dakle, time što u njoj nema leksičkih ponavljanja, što pridevi koji po svojoj srodnosti mogu da obrazuju koordinativnu sintagmu stoje, kao i u elementarnoj konfiguraciji, u kontinuiranoj koordinativnoj sekvenci i što su svi tipovi kongruentnih determinativa i predlog navedeni u progresivnom redosledu u odnosu na imenicu: predlog, kao reč sa najširim rangom, tj. maksimalno periferna, dolazi na početak konfiguracije, a zatim se kongruentni determinativi nižu prema rangu od najšireg do najužeg, tj. maksimalno centralnog. Jednom rečju, sastav konfiguracije i raspored njenih delova odgovara karakteristikama kompleksne imeničke sintagme sa koordiniranim atributima, ali se može tumačiti i kao rezultat skraćivanja kompleksne koordinativne serije imeničkih sintagmi sa određenim leksičkim podudaranjima.

Što se tiče ponavljanja leksički jednakih delova, ono dovodi do odstupanja od sastava karakterističnog za zavisnu imeničku sintagmu i do diskontinuiranja sekvence koordinabilnih prideva. Zbog toga ovakvo ponavljanje uklanja homonimiju i ukazuje na postojanje serijske nominacije; up. dvoznačno *o crvenoj i zelenoj marami* i jednoznačno *o crvenoj i o zelenoj marami*; *ova crvena i zelena marama* : *ova crvena i ova zelena marama*; *Markov i Jankov mlađi brat* : *Markov mlađi i Jankov mlađi brat*. Prema tome, i samo ponavljanje impliciranih determinativa ili predloga dovoljno je da i bez ponavljanja imenice jednoznačno signalise serijsku nominaciju¹⁴.

Isti efekat ima izricanje posebnih odredbi članova serijske nominacije jer ono takođe dovodi do diskontinuiranja koordinabilnih prideva, pri čemu se često radi o uzajamnom diskontinuiranju parova kongruentnih determinativa; up. *ova crvena i ona zelena marama*, *Markov mlađi i Jankov stariji brat* i sl. Takve se konfiguracije takođe mogu tumačiti samo u smislu serijske nominacije, s tim što je ovde sasvim obična, a možda i običnija eksplicitna serijska nominacija (*ova crvena marama i ona zelena marama*, *Markov mlađi brat i Jankov stariji brat* i sl.) Sličan je slučaj i tamo gde uz svaki član stoji poseban predlog, npr. *ispod crvene i na zelenoj marami*.

¹³ U ovom slučaju nije redukovano samo član ekspliciran distantnim determinativom, nego je i član sa ekspliciranom imenicom redukovano u odnosu na oblik koji bi imao da nije koordiniran (up. *zelenoj svilenoj marami* umesto *o njenoj zelenoj svilenoj marami*).

¹⁴ Efekat ponavljanja gramatičkog člana (u jezicima koji ga imaju) analogan je efektu ponavljanja predloga. Ako se, dakle, uzme u obzir velika frekvencija upotrebe člana, može se pretpostaviti da u takvim jezicima ređe dolazi do homonimije ovog tipa konfiguracija. Sem toga, zahvaljujući mogućnosti ponavljanja člana takvu homonimiju je lakše otkloniti.

Kvantifikacija homonimne konfiguracije

U homonimnoj konfiguraciji kvantifikacija se može javiti u ograničenom obimu: kao jednokratna upotreba količinskih priloga (npr. *nekoliko/mnogo crvenih i zelenih marama*), količinskih zamenica i prideva (*nekolike/mnoge crvene i zelene marame*), većih brojeva (*deset crvenih i zelenih marama*) i nekih partitivnih imenica (*hrpa/deo crvenih i zelenih marama*).

Ako se radi o sasvim malom broju, onda se data konfiguracija uglavnom interpretira u smislu jednokratne nominacije; npr. *jedna crvena i zelena marama* = 1 marama, jer bi se inače reklo: *jedna crvena i jedna zelena marama*; *dve crvene i zelene marame* = 2 marame, jer bi se inače pre očekivala formulacija *dve zelene marame*; *tri crvene i zelene marame* = 3 marame, jer bi se inače i tu pre reklo *tri crvene i tri zelene marame*. Međutim, teško je precizirati granicu do koje u konfiguraciji sa samo jednim brojem dominira — i u kom stepenu dominira — značenje jednokratne nominacije, a od koga se broja počinje javljati konkurentno značenje serijske nominacije. Sem toga, čim se radi o većim brojevima, pojavljuje se i mogućnost kopulativno-disjunktivne interpretacije.

Za homonimnu konfiguraciju karakteristična je, sem toga, jednokratna upotreba kvantifikatora i podudaranje imenice i determinativâ u padežu i gramatičkom broju, jer se tako kvantifikovani deo konfiguracije može tumačiti i u smislu jednokratne i u smislu serijske nominacije. Ako se svaki član konfiguracije kvantifikuje posebno ili ako se zbog razlike u obliku imenice (i kontaktnog determinativa) i distantnog determinativa vidi da se kvantifikacija ne proteže na celu konfiguraciju, data konfiguracija se može tumačiti samo kao realizacija serijske nominacije; up. (1) *dve crvene i dve zelene marame, mnogo crvenih i tri zelene marame, hrpa crvenih i nekoliko zelenih marama*; (2) *nekoliko crvenih i zelena marama, crvene i deo zelenih marama* i sl.

Koreferencija sa pojmom označenim distantnim determinativom

Primer *Markov i s njim Jankov brat* pokazuje da pojava koreferencije između pojma označenog distantnim determinativom i nekim drugim delom kompleksne konfiguracije uklanja homonimnost konfiguracije kojom se iskazuje serijska nominacija sa konfiguracijom kojom se iskazuje jednokratna nominacija. U ovoj drugoj konfiguraciji, naime, ovakva koreferencija se ne može javiti pošto je uslov za nju da distantni determinativ ima imeničko značenje¹⁵.

Dodavanje posebnih apozitivnih odredbi

Sličan je slučaj i sa dodavanjem apozitivnih delova: up. homonimno (i dvoznačno) *Markova i Jankova knjiga* i nehomonimno (i jednoznačno)

¹⁵ Jedan drugi, istina dosta nategnut, primer ovakve koreferencije ilustruje rečenica: *... ali da joj sredinom jula prethodi ofanziva ruske (ona ju je uveliko pripremala) i italijanske vojske ...* (M. Đurišić i dr., Prvi svetski rat, II, Cetinje, 1976, 153).

Markova, bolja, i Jankova, gora, knjiga. Naime, kompleksna konfiguracija sa posebnom apozitivnom odredbom uz jedan ili više članova javlja se poglavito kad se njom izražava serijska nominacija, tj. kad se imenuju posebni pojmovi.

Opšte karakteristike homonimne konfiguracije

Iz navedenog opisa vidi se da se homonimne konfiguracije odlikuju sledećim karakteristikama: (1) što se tiče sastava članova, samo jedan od njih sadrži imenicu, odnosno predstavlja pridevsko-imeničku sintagmu, a ostali se sastoje samo od prideva; (2) što se tiče oblika članova, i kongruentni determinativi i imenica imaju isti gramatički broj; (3) što se tiče rasporeda, determinativi i u elementarnoj i u kompleksnoj konfiguraciji čine kontinuiranu sekvencu; (4) što se tiče strukturiranja koordinativne sekvence, ono se vrši pomoću veznika *i*, i to uglavnom u okviru neutralnog sindeta (jedan antefinalno raspoređeni veznik); (5) u kompleksnim konfiguracijama nema takvih dodatnih delova (kvantifikatora, apozicija i sl.) koji se vezuju samo za jedan član konfiguracije, tj. i superordinativno i subordinativno osložavanje elementarne konfiguracije treba da ima globalni karakter.

Drugačije vrednosti datih aspekata (parametara) konfiguracije otklanjaju homonimiju jer su karakteristične za realizovanje samo jednog od konkurentnih značenja. Te druge vrednosti su uslovljene ili obimom sadržaja, tj. postojanjem impliciranih delova, ili nivoom koordinacije, tj. tipom koordinativne sintagme. Prvi slučaj se tiče mogućnosti da se u konfiguraciji kojom se realizuje serijska nominacija ponovi imenica (i predlog), što istovremeno dovodi i do diskontinuiranja pridevske sekvence. A pošto je pri serijskoj nominaciji obim sadržaja uvek širi od sadržaja ekspliciranog homonimnom konfiguracijom, ponavljanje imenice ili ponavljanje predloga (ako ga ima) predstavlja najvažniji način da se serijska nominacija jednoznačno formuliše. Ovaj način je važan utoliko više što ovako ponavljanje ne utiče na značenje serijske nominacije, nego samo predstavlja stilsku varijantu, tj. serijskoj nominaciji daje oblik koji je eksplicitan, ali redundantan i netipičan.

Što se tiče nivoa koordinacije, on je poglavito značajan za odnos oblika članova konfiguracije i za način strukturiranja koordinativne konstrukcije. Naime, pri serijskoj nominaciji, tj. pri koordiniranju imeničkih sintagmi, gramatički broj svakog člana je slobodan, odnosno zavisi samo od broja denotata označenih datim članom. Zato se ni pridevi koji reprezentuju implicirane imenice ne moraju podudarati u gramatičkom broju sa izrečenom imenicom, a ni međusobno. Koordinirani homocentrično determinativni pridevi, međutim, kongruiraju u broju sa imenicom koju određuju, tj. obavezno je podudaranje u gramatičkom broju. Isto tako, svaka od koordiniranih imeničkih sintagmi, implicitnih ili eksplicitnih, može biti posebno kvantifikovana ili na neki drugi način osložena, što je isključeno u slučaju koordiniranja prideva. Treba, međutim, naglasiti da se ovde — za razliku od fakultativnog ekspliciranja implicitnih delova — ne radi o slobodnoj alternaciji

u odnosu na karakteristike homonimne konfiguracije, nego o razlikama koje su prisutne ili odsutne u zavisnosti od prirode sadržaja koji se realizuje. Stoga ovi aspekti ne pružaju, ili sasvim malo pružaju, mogućnost za jednoznačnu preformulaciju homonimne konfiguracije.

Nivo koordinacije, tj. koordiniranje imeničkih sintagmi odnosno koordiniranje prideva, uslovljava i razlike vezane za prirodu koordinatora koji se tu mogu upotrebiti, a i za sindetsko variranje. Pri tom je izbor konkretnog veznika predodređen tipom odnosa koji treba signalisati, a obim mogućnosti sindetskog variranja je relativno mali i nije uvek sigurno sredstvo za diferenciranje konfiguracija. Dakle, razlike u konfiguraciji uslovljene nivoom koordinacije daleko su manje značajne za jednoznačnu preformulaciju homonimne konfiguracije nego razlike uslovljene nepodudarnošću forme i sadržaja.

Iz svega ovoga proizilazi da je osnovni h o m o n i m o g e n i f a k t o r, tj. faktor koji dovodi do podudarnosti (homonimnosti) konfiguracija kojima se iskazuje serijska i jednokratna nominacija, činjenica da se u tipičnoj konfiguracionoj varijanti serijske nominacije leksički jednake imenice realizuju samo jedanput. Drugim rečima, mogućnost impliciranja leksički jednakih determinata manifestuje se kao faktor stimulator homonimnosti, tj. kao faktor koji u jezički sistem unosi mogućnost formalnog podudaranja date konstrukcije sa nekom drugom konstrukcijom, u ovom slučaju sa jednokratnom nominacijom. Pri tom činjenica da je primena ovakvog redukovanja fakultativna pruža mogućnost za jednoznačno formulisanje serijske nominacije (što, međutim, nije slučaj sa formuliranjem jednokratne nominacije, tj. konstrukcije čija je konfiguracija obavezno totalno eksplicitna).

Što se tiče pojedinih aspekata (parametara) konfiguracija serijske i jednokratne nominacije, oni u pogledu pojave homonimnosti predstavljaju restriktivne faktore, jer su neke njihove konkretne vrednosti homonimogene, tj. uklanjaju razliku između datih konfiguracija, a druge su diferencijalne. Homonimna konfiguracija je, naravno, ona u kojoj su svi relevantni parametri realizovani svojim homonimogenim vrednostima.

3.

FAKTORI KOJI UKLANJAJU POTENCIJALNU DVOZNAČNOST

Sintaksički faktori

Kongruencija sa homonimnom konfiguracijom i srodne pojave

Način na koji predikat, atributsko-priloška odredba, apozitiv i relativna zamenica kongruiraju u broju sa homonimnom konfiguracijom koja sadrži imenicu u jednini predstavlja značajan faktor neutralizovanje potencijalne dvoznačnosti. Kongruencija, naime pokazuje da li takva konfiguracije ozna-

čava jedan pojam — kongruentne reči tada stoje u jednini, ili pak označava više od jednog pojma — onda se kongruentne reči upotrebljavaju u množini; up. *Markov i Jankov brat je došao|su došli.* — *Markov i Jankov brat je bolestan|su bolesni.* — *Markovog i Jankovog brata smo zatekli spremnog|spremne.* — *Markov i Jankov brat, obradovan|obradovani,...* — *Markov i Jankov brat, koga|koje svi cene...*

Slično važi i za izbor lične i prisvojne zamenice kojima se upućuje na sadržaj homonimne konfiguracije: *Pozvao sam Markovog i Jankovog brata. Njega|Njih poznaješ.* — *Markov i Jankov brat i njegov|njihov otac.*

I gramatički broj imenice upotrebljene u funkciji imenskog dela predikata ili apozicije takođe može da diferencira značenje homonimne konfiguracije sa imenicom u jednini; up. *Markov i Jankov brat je pobjednik|su pobjednici.* — *Markovog i Jankovog brata su proglasili za pobjednika|pobjednike.* — *Markov i Jankov brat, pobjednik|pobjednici, ...*¹⁶.

Ako homonimna konfiguracija, međutim, sadrži imenicu u množini, kongruencija i navedene srodne pojave ne mogu diferencirati značenje jednokratne i serijske nominacije jer u oba slučaja kongruentne reči imaju oblik množine. Razlika je tu, dakle, neutralisana pošto i imenica u množini i koordinativna sintagma nameću isti gramatički broj — množinu. Treba još dodati da se i kod nebrojivih imenica razlika u značenju ne odražava uvek na oblik kongruentne reči, pošto mnogi tipovi takvih imenica uvek zahtevaju oblik jednine; npr. bez obzira na značenje, kaže se samo: *Crveno i plavo cveće je na stolu.*

Semantički faktori

Semantički odnosi unutar homonimne konfiguracije

Kod homonimne konfiguracije sa sekvencom prideva koji određuju isti kvalitet, za problem ambigviteta relevantno je to da li se te osobine mogu zajedno javiti kod istog pojma ili se one uzajamno isključuju, tj. da li su osobine označene pridevima *kompatibilne* ili *inkompatibilne*. Naime, ako su date osobine inkompatibilne, homonimna konfiguracija se mora interpretirati u smislu serijske nominacije pošto se samo tako može razumeti pojava sekvence ovakvih prideva. To su uglavnom slučajevi u kojima se radi o pridevskim rečima antonimnog, komplementarnog, gradacio-

¹⁶ I apozicijsko navođenje imena osobe odnosno osoba na koje se odnosi konfiguracija takođe može da ukaže na njihov broj — na osnovu paralelizma broja imeničkih članova konfiguracije i imenâ; up. *Markov i Jankov brat, (tj.) Nikola Nikolić, ...* = jedna osoba, *Markov i Jankov brat, (tj.) Nikola Nikolić i Jovan Jovanović, ...* = dve osobe.

nog, serijskog i sl. značenja; npr. *stara i nova marama*; *dobar i loš đak*¹⁷; *mirna i nemirna deca*; *oženjeni i neoženjeni muškarci*; *leva i desna strana*; *severni, južni i zapadni pravac*; *prvo, drugo i treće pitanje* i sl. Kompatibilni pridevi, međutim, ne mogu da diferenciraju značenje jer dopuštaju obe interpretacije; up. *crvena i zelena marama*¹⁸.

Što se tiče prideva koji određuju različite kvalitete, oni su u konfiguracijama sa veznikom *i* u principu uvek kompatibilni¹⁹. To ipak ne znači da su oni irelevantni za problem dvoznačnosti. Naime, pošto nisu u kontrastivnom odnosu i pošto se obično tiču srodnih kvaliteta i označavaju njihove vrednosti među kojima postoji određeni afinitet (up. *čista i ispeglana marama* ili *prijava i izgužvana marama*), oni favorizuju značenje homocentrične determinacije, odnosno jednokratne nominacije.

Poseban slučaj predstavljaju posesivni pridevi i zamenice, i to zbog svog referentnog značenja. U homonimnim konfiguracijama sa ovakvim pridevskim rečima, naime, ne radi se o problemu kompatibilnosti osobina, nego o međusobnom odnosu ličnosti koje označavaju ili na koje upućuju posesivne reči, i to s obzirom na pojam označen determinatom. Ovde je za uklanjanje dvoznačnosti bitno da li te ličnosti mogu ili ne mogu, odnosno da li moraju ili ne moraju da stoje u skupnom odnosu prema pojmu označenom izrečenim determinatom. Pri tom postoji izvesna razlika između slučajeva gde se potencijalni skupni odnos javlja kao *k o l e k t i v n i* (zajednički) odnos i onih gde se javlja kao *r e c i p r o č n i* odnos.

U prvom slučaju, ako lica označena posesivnim rečima mogu (ali ne moraju) da se zajedno povežu s istim pojmom, dvoznačnost se ne razrešava pošto su moguće obe interpretacije; npr. *Markov i Jankov prijatelj* = *Markov i Jankov zajednički prijatelj* ili *Markov prijatelj i Jankov prijatelj*²⁰. Ako je, međutim, kolektivni odnos isključen, nameće se značenje serijske nominacije; up. *Markova i Jankova žena* = *Markova žena i Jankova žena*. Tu je, dakle, obavezno distributivno povezivanje sa pojmovima označenim eksplisiranom i implicitnom imeničkom sintagmom.

Što se tiče recipročnog odnosa, ako je takav odnos isključen, onda je dvoznačnost otklonjena jer se može pripisati samo značenje serijske nominacije (up. *Markovo i Jankovo venčanje* može značiti samo *Markovo venčanje i Jankovo venčanje*). U ostalim slučajevima, međutim, obično dominira interpretacija koja podrazumeva postojanje jednokratne nominacije; npr.

¹⁷ Ako se u stvari radi o različitim aspektima, moguće je i značenje jednokratne nominacije, obično uz upotrebu polisindeta, npr. *i dobar i loš đak* = dobar iz istorije, a loš iz matematike i sl.

¹⁸ Kod ovakvih prideva, međutim, u pojedinim slučajevima postoji mogućnost obrazovanja kopulativnih polusloženica, koje eksplicitno signališu homocentričnu determinaciju (*crveno-zelen* i sl.).

¹⁹ Međutim, konkretne vrednosti datih kvaliteta mogu biti nesaglasne i tada se javljaju adverbzivne sintagme: *čista, ali izgužvana marama* i sl.

²⁰ Dodavanje prideva *zajednički* uklanja dvoznačnost. Što se tiče odnosa koautorstva, on može biti ekspliciran upotrebom kopulativne polusloženice tipa *Broz-Ivekoviće v* (rečnik).

Markovo i Mirino venčanje će se po svojoj prilici shvatiti kao *venčanje Marka s Mirom*, mada se ne može isključiti ni interpretacija *Markovo venčanje i Mirino venčanje*²¹.

Usklađivanje značenja homonimne konfiguracije sa značenjem pojedinih delova rečenice

Kao što delovi rečenice kongruentni sa homonimnom konfiguracijom zbog formalnih razloga nameću selekciju jedne od potencijalnih konkurentnih interpretacija, tako i značenje pojedinih delova rečenice može da uslovi sličnu selekciju i time neutrališe dvoznačnost²². Kao i kod kongruencije, i ovde se radi o konfiguracijama sa imenicom u jednini, tj. o konfiguracijama u kojima tip nominacije stoji u korelaciji sa brojem označenih pojmova: jednokratna nominacija = jedan pojam, serijska nominacija = više od jednog pojma (odnosno onoliko pojmova koliko ima determinativa). Naime, ponekad je značenje pojedinih delova rečenice kompatibilno samo sa jednim od alternativnih brojnih značenja homonimne konfiguracije, a time se ogđovarajuća interpretacija izdvaja kao jedino prihvatljiva.

Ovde su uglavnom u pitanju delovi koji su kompatibilni samo sa višečlanim značenjem homonimne konfiguracije, tj. koji nameću interpretaciju u smislu serijske nominacije. Međutim, priroda odnosa ovakvih delova i homonimne konfiguracije nije uvek ista: negde se radi o značenju objedinjenosti, negde o recipročnom značenju, a negde o distributivnom.

Na značenje objedinjenosti, združenosti, skupnosti ukazuje se u slučajevima kao što su: *Marko je zajedno | odjednom | istovremeno | u istoj radnji | istim novcem | za istu osobu kupio crvenu i zelenu maramu.* — *Marko je spario crnu i sivu rukavicu.*

Brojnost uslovljenu recipročnim značenjem glagola odnosno predikata (a signalisanu i kongruencijom) ilustruju sledeći primeri: *Markov i Jankov brat su se posvađali | pomirili | sastali | rastali | poznaju jedan drugog | prijatelji su i sl.*

Uticaj distributivnog značenja pokazuju primeri: *Markov i Jankov brat su otišli svojim kućama | svaki svojoj kući.* — *I Marko i Janko su kupili crvenu i zelenu kravatu.*

²¹ Pored ovih opštih slučajeva mogu se navesti i razni drugi slučajevi: kombinacija pridevske zamenice i prideva upućuje na serijsku nominaciju, npr. *ova i zelena marama, tvoja i zelena marama* i sl.; isto važi i za kombinovanje radnog broja i neke druge pridevske reči, npr. *naša i treća brigada*; međutim, izrazi *taj i taj čovek* ili *takav i takav čovek* i sl. na semantičkom (ali ne i pragmatičkom) planu su dvoznačni jer se tu može raditi o deiktičkom ukazivanju na dva čoveka ili o anaforskom upućivanju na jednog čoveka čiji se identitet odnosno kvaliteta ne ekspliciraju; konfiguracije sa istim pridevima, kao u rečenici: *Postoji svilena i svilena marama* (ili još češće u množini *Postoje svilene i svilene marame*) označavaju serijsku nominaciju, ali sa specijalnim značenjem, npr.: postoje svilene marame dobrog kvaliteta (prave svilene marame) i svilene marame lošeg kvaliteta; postoje svilene marame različitog kvaliteta i sl. (Ovakve konfiguracije se, uz to, izgovaraju sa posebnim kontrastivnim naglašavanjem prideva).

²² Efekti kongruencije i ovakvih semantičkih faktora mogu se i kombinovati.

Ponekad, međutim, pojedini izrazi u rečenici mogu da ukažu i na distribuciju osobina unutar grupe pojmova; up. dvoznačno *Markovi i Jankovi prijatelji se ne trpe* sa jednoznačnim *Markovi i Jankovi prijatelji ne trpe jedni druge* (skup Markovih prijatelja je u recipročnom odnosu sa skupom Jankovih prijatelja, tj. radi se o serijskoj nominaciji) i *Markovi i Jankovi prijatelji ne trpe je dan drugog* (radi se o odnosima među pojedincima tj. o jednokratnoj nominaciji, sa paralelnom ili slobodnom distribucijom osobina, svejedno).

Pragmatički faktori

Postojeća (vanrečnična) informacija

Uprkos toga što homonimna konfiguracija dozvoljava dve različite interpretacije, u velikom broju slučajeva sagovornik neće biti u nedoumici odnosno izabraće pravu interpretaciju zahvaljujući svojim znanjima u vezi sa onim što se iznosi homonimnom konfiguracijom. Takav je slučaj, na primer, kad se konfiguracija tiče bića ili stvari prisutnih u toku procesa komunikacije, tj. kad homonimna konfiguracija eksplicitno ili implicitno ima deiktički karakter. Sagovornik se tada, zahvaljujući govornoj situaciji, automatski određuje za odgovarajuće značenje. Npr. sagovorniku će sigurno biti jasno značenje izraza *crvena i zelena marama* u rečenici *Da li da kupim [ovu] crvenu i zelenu maramu [ovde]*.

Isto tako, ako sagovornik može da poistoveti jednu od konkurentnih interpretacija sa već odranije ili iz prethodnog konteksta poznatim pojmom ili pojmovima, on će zahvaljujući tome moći da izvrši odgovarajući selekciju. Na primer, sagovornik će drugačije interpretirati izraz *Markov i Jankov brat* ako zna da postoji samo jedna osoba ili da je reč o jednoj osobi koja je Markov i Jankov brat, a drugačije ako zna da postoje dve osobe ili da se govori o dve osobe od kojih je jedna Markov, a druga Jankov brat.

I predznanje o broju pojmova datog tipa može biti dovoljno za izbor korektne interpretacije, bar što se tiče konfiguracija sa imenicom u jednini. Na primer, onome ko postavi pitanje: *Jesi li kupio maramu za Miru?* ili *Jesi li kupio maramu za Miru i Nadu?* svakako će biti jasan odgovor: *Da, i to sam kupio crvenu i zelenu maramu.*

A kad se radi o konfiguracijama sa posesivnim rečima, poznavanje odnosa među osobama na koje se te reči odnose može takođe da bude dovoljno da razreši dvoznačnost. Na primjer, ako su Marko i Janko rođena braća, onaj ko to zna razumeće da izraz *Markov i Jankov otac* označava jednu osobu; u slučaju da Marko i Janko nisu braća, sagovornik koji zna tu činjenicu razumeće da se radi o dve različite osobe. Isto tako, onaj ko zna da su Broz i Iveković zajedno sastavili rečnik pripisaće izrazu *Brozov i Ivekovićev rečnik* isto značenje koje ima izraz *Broz-Ivekovićev rečnik*, dok će se onaj ko ne poseduje takvu informaciju možda naći u nedoumici da li se radi o jednom ili

dva rečnika. Iz sličnog razloga izrazi *Andrićevi i Krležini romani* ili *Iljovi i Petrovljevi romani* mogu da budu jednoznačno interpretirani.

Poznavanje odnosa konkretnih ličnosti relevantno je i za interpretaciju konfiguracija u kojima može, a ne mora postojati recipročno značenje. Na primer, izraz *Markovo i Mirino venčanje* imaće jednu interpretaciju ako se zna da su Marko i Mira verenici (jednokratna nominacija), a drugu ako se zna da su oni brat i sestra (serijska nominacija).

Postrečenični faktori

Naknadna informacija

I nastavak komunikacije potencijalno je relevantan za problem ambigvitetu pošto može da otkloni nedoumicu ili da ispravi neadekvatnu interpretaciju. Ovde se takođe najviše radi o razrešavanju dvoznačnosti konfiguracija sa imenicom u jednini. Pri tom naknadni kontekst može da deluje i svojim formalnim komponentama, odnosno distantnom kongruencijom sa ranije izrečenom konfiguracijom. Međutim, i sam sadržaj naknadne informacije u nekim slučajevima neutrališe efekte dvoznačnosti.

Jedan od načina na koji naknadni kontekst može da deluje u pravcu indiciranja korektne interpretacije jeste eksplicitno ili implicitno anaforsko određivanje broja pojmova koje označava homonimna konfiguracija; up. *Mira je kupila crvenu i zelenu maramu. T a m a r a m a je vrlo lepa: O b e su vrlo lepe.*

I pominjanje datog determinata praćenog samo jednim determinativom takođe razrešava dvoznačnost, jer ukazuje na serijsku nominaciju; up. *Mira je kupila crvenu i zelenu maramu. C r v e n a (m a r a m a) je vrlo lepa.*

Sličan je i efekat distributivnog pripisivanja sadržaja naknadnog konteksta u odnosu na pojmove označene homonimnom konfiguracijom; npr. *Mira je kupila crvenu i zelenu maramu. J e d n a je za nju, a d r u g a za Nadu ili C r v e n a je za nju, a z e l e n a za Nadu.* Ovde se, u stvari, radi o nekoj vrsti kombinovanja prethodna dva slučaja.

ZAKLJUČAK

Opisani tip dvoznačnosti može se okarakterisati kao *ambigvitet fakultativnog impliciranja leksički jednakih determinata*. Ova dvoznačnost je, dakle, jedan od slučajeva ambigvitetu koji se javlja zbog fakultativnog odsustva paralelnosti između forme i sadržine u koordinativnim konstrukcijama, naročito onima u kojima se kombinuju koordinacija i determinacija. Drugim rečima, kao i ostali srodni tipovi, i ovaj tip dvoznačnosti predstavlja za komunikaciju negativno naličje pojave sistemski regulisanog izbegavanja redundantnosti unutar koordinativnih konstrukcija pomoću impli-

ciranja leksički jednakih delova. Naime, kao korelat mogućnosti ovakvog impliciranja javlja se legitimnost alternativnog tumačenja pojedinih konfiguracija — ili u smislu stvarne koordinacije determinativa, tj. bez prisustva impliciranih determinata, ili u smislu prividne koordinacije determinativa koja u stvari predstavlja koordinaciju eksplicitnog determinata i njegovog kontaktnog determinativa sa sintagmama koje obrazuju implicirani determinati i odgovarajući distantni determinativi.

Mogućnost impliciranja leksički jednakih determinata predstavlja dakle, stimulativni faktor ambigviteta, koji stvara sistemsku mogućnost da se konfiguracija (i to tipična konfiguracija!) kojom se realizuje kontrastivna serijska nominacija sa heterocentričnom determinacijom podudari sa jednokratnom nominacijom praćenom homocentričnom koordinativnom determinacijom. Pri tom je bitni aspekt konfiguracije, tj. onaj preko koga se direktno realizuje stimulator ambigviteta, broj determinata: pri impliciranju, on je sveden na minimum, tj. na jedan jedini determinat, što predstavlja osnovni uslov za podudarnost sa konfiguracijom jednokratne nominacije. Međutim, podudarnost broja determinata predstavlja ipak samo jedan od konfiguracionih aspekata relevantnih za pojavu formalne podudarnosti, tj. homonimije, datih konfiguracija. Naime, postoji još nekoliko aspekata, i to međusobno autonomnih (nekorelativnih), u kojima se date konfiguracije mogu, ali ne moraju podudariti. Tek kookurencija (koegzistencija) podudarnih vrednosti svih relevantnih aspekata stvara totalno homonimnu konfiguraciju, tj. konfiguraciju kojom se mogu realizovati oba konkurentna značenja. Ako se, pak, bilo koji od relevantnih aspekata realizuje ne podudarnom nego diferencijalnom vrednošću, homonimnost izostaje, a samim tim i mogućnost (i razlog) za pojavu dvoznačnosti.

Postojanje homonimne konfiguracije, iako u principu može da ugrozi prenošenje govornikove poruke, nije obavezno praćeno pojavom parazitske interpretacije, tj. interpretacije koja će sagovornika dovesti u nedoumicu ili ga navesti da pogrešno shvati govornikovu poruku. Naprotiv, iskaz sa homonimnom konfiguracijom u najvećem broju slučajeva ostaje samo potencijalno dvoznačan. Naime, formalni odnosi između homonimne konfiguracije i pojedinih delova rečenice, kao i semantički odnosi unutar takve konfiguracije i semantički odnosi date konfiguracije i ostatka rečenice mogu da isključe mogućnost pripisivanja parazitskog značenja, odnosno da nametnu selekciju one interpretacije koja odgovara govornikovoј intenciji. U istom smeru mogu da dejstvuju i pojedini pragmatički momenti. A ako se komunikacija nastavlja, pojava nove informacije može u pojedinim slučajevima da deluje kao faktor koji retroaktivno ukazuje na korektnu interpretaciju. Jednom reči, zahvaljujući ovakvom, često kombinovanom, dejstvu različitih faktora neutralizatora efekata homonimnosti konfiguracija, do neželjenih efekata dvoznačne konfiguracije retko dolazi.

Pored svega toga, u pojedinim situacijama je bolje da se za ekspliciranje željenog značenja izabere jednoznačna (nehomonimna) formulacija, odnosno da se dvoznačna (homonimna) preformuliše. Ovo je, istina, lakše učiniti kad se želi izreći serijska nominacija, tj. ona čije delimično impliciranje i do-

vodi do dvoznačnosti, nego kad je u pitanju jednokratna nominacija. U prvom slučaju dovoljno je ukloniti faktor koji podstiče dvoznačnost, a to je nepodudarnost između forme i značenja, odnosno izmeniti vrednost onog konfiguracionog aspekta preko koga se taj faktor realizuje. Dakle, ponavljanjem imenice treba eksplicitirati implicitne determinate, s tim što je u predloškim konstrukcijama dovoljno i samo ponavljanje predloga. Što se tiče jednoznačnog formulisanja jednokratne nominacije, za ovo se može iskoristiti tesna veza prideva koji konkretizuju isti kvalitet determinata, a to su baš pridevi kod kojih postoji najveća opasnost da se interpretiraju u smislu heterocentrične determinacije. Tesna veza ovih prideva, naime, dozvoljava se u priličnom broju slučajeva — ali ne u svim — objedinjavanjem prideva u dvočlanu ili višočlanu kopulativnu polusloženicu eksplicitno signališe homocentrični tip pridevske determinacije.

Bedgrad

Ljubomir Popović

S u m m a r y

Ljubomir Popović

ON AMBIGUITY OF CONFIGURATIONS WITH POTENTIALLY IMPLIED HEAD-WORDS

In this paper the author analyses the occurrence of ambiguity caused by the fact that in a coordinative construction only one of the lexically identical head-words is usually expressed, the others being implied. This occurs most frequently within a coordinative series of noun-phrases with adjectives as modifiers. The reduction of the lexically identical nouns makes the configuration by which this series is realized homonymous with the configuration by which the noun-phrase with coordinated modifiers is expressed. Because of that the configuration such as *crvena i zelena marama* („red and green scarf“) can be interpreted either only on the basis of the existing constituents (= *crveno-zelena marama* „a red and green scarf“) or also on the basis of the constituents that can be implied (= *crvena marama i zelena marama* „a red scarf and a green scarf“).

The paper is divided into three parts. In the first part the author deals with the nature of this type of ambiguity, first considering its syntactic aspect, then its semantic aspects (difference in types of naming and qualification as well as the number of the named objects).

As the phenomenon of ambiguity is conditioned by the existence of homonymous configurations, in the second part are described the features

characterizing such a configuration (number of nouns, forms of adjectives, the order of constituents, the type of coordinative conjunctions, etc.). The other possible values of the relevant aspects of the configuration which excludes the total homonymity, i.e. which can formally differentiate one of the meanings, are studied as well.

The existence of the homonymous configuration is the necessary but not the sufficient condition for the occurrence of the concurrent interpretations. Namely, the formal correlation between the configuration and some other parts of the sentence, the semantic relations in the configuration, the semantic relations between the configuration and the rest of the sentence, some pragmatic factors as well as supplementary information can impose the correct interpretation and exclude the parasitic one. These syntactic, semantic and pragmatic factors which can neutralize the effect of homonymity of a configuration are studied in the part three.